

Metoda narativní teologie: „Porozumění nastává až po události“*

Michal Altrichter

Příspěvek bych rozdělil do tří okruhů. V okruhu prvním bych se zastavil nad základním vymezením toho, co se vůbec narativní teologií rozumí. Druhý okruh by sledoval výraz „memoria“ jako paměť události. A v okruhu třetím bych se nakonec zaměřil na vztah „porozumění“ a „události“.

1. CO SE ROZUMÍ NARATIVNÍ TEOLOGIÍ?

Tento příspěvek o narativní teologii vychází z vlastní metodologie disciplíny. Její pravidla jsou vymezená a zohledňují základní paradigma: „teologie textu“ vyrůstá z „teologie řeči“. „Narativní“ tady neznamena zdobrovolnění strukturalizace teologie jako vědy ani improvizovaný monolog *de quolibet*. „Narativní teologie“ by už vůbec neměla vést k prázdné řeči, plné podivných a esoterních termínů.

Disciplínu *narativní teologie* iniciovali v roce 1973 Johannes Baptist Metz a Harald Weinrich.¹ Rozvíjeli (ve vyjádření se k modelu Frankfurtské teologické školy) základní teze takzvané *memoria passionis, mortis et resurrectionis Jesu Christi*. Jde o událost, která dává váhu každému teologickému slovu. K osvojování si této základní události se výrazně přidružila koncepce Paula Ricoeura takzvané „anticipované paměti“:² totiž vzpomínání na *Skutečnost* par excellence, která v nás nemůže nebýt. Jde o integrální přístup pomocí paradigmatu tzv. „činné paměti“ (1 Kor 11,24n.), která vylučuje ulpění na pouhém spekulativním iluzionismu umělých struktur.

Narativní teologie neexistuje v singuláru. Namísto toho existují rozmanité přístupy silně divergentní. Každý profil má své dominantní rysy, i když se mnohé pohybuji spíše na úrovni programů a koncepcí. Co se touto „narativností“ míní (i při paradigmaticky odlišné možnosti těchto způsobů teologického vyjadřování), je pak zřejmě ihned v základu, totiž v odvolání se na událost, se kterou je sám teolog provázán, řekněme, duchovním poutem, a na kterou není možné (ani teologicky) zapomenout. Třebaže ustálené sousloví „narativní teologie“ vniklo až v roce 1973, metodologie existovala mnohem dříve. Jde o nalezení obsahového sdělení v teologických dílech předchozích generací, a to především u církevních Otců, jemuž se tehdy standardně říkalo tzv. kontemplativní metoda.

Průkazná síla narativní teologie tkví v její schopnosti vysvětlovat – to znamená sjednocovat – skutečnost transcendentní události (jako osobní sdělení, řekněme *teofanické*) s naší řečí o této události, a to v určité duchovní syntéze. Metodologicky

* Příspěvek byl přednesen jako habilitační přednáška na CMTF UP v Olomouci dne 22. ledna 2003.

¹ Srov. K. WENZEL, *Zur Narrativität des Theologischen*, Fulda: Parzeller, 1997, s. 6n.

² Srov. P. RICOEUR, *Le conflit des interpretations: Essai d'hérmeneutique*, Paris: Seuil, 1969, s. 30.

tady rozlišujeme mezi kontextem objevu události a kontextem zdůvodnění. Spíše než důkazů o nevyvratitelnosti transcendence si narativní metoda všímá *důvodů* „pro“ nebo „proti“ přijetí této darované události – a to Ježíšova života. Avšak tyto *důvody*, jako teoretický základ, mohou být nosné až ex post. Jinak bychom mohli také formulovat: teoretické artikulaci předchází událost duchovního života. Významu věty – „*pochopení události předchází její zakoušení*“ (třebaže se v procesu chápání nevylučuje pochopení jako osobní setkání s darujícím této události a chápajícím, který z události žije) – pomůže snad tato analogie: aritmetika se vyvíjela bez jakéhokoli jasného pochopení pojmu čísla, což však zase neznamená, že by číslo nechtěla poznávat (nebo mu rozumět) – ona ho „jenom“ nechtěla či nemohla definovat. Už slavný Pythagoras sdělil, že „číslo je působeno událostí“.³ Pak bychom řekli, že událost „čísla“ předchází jeho porozumění.

I když existuje rozdíl mezi skutečností (celkem) události a označením (vnějším, z naší strany) této události, přesto se tím nevylučuje svoboda tuto událost vyprávět. Událost může vyprávět právě ten, kdo nevězí v „teorii kvůli teorii“; kdo tedy přijímá „námahu v pojmech“ jako teoretickou oprávněnost teologického přístupu, ovšem až po hledání této duchovní události: potom nemůže dojít k rozdvojení duchovního života a teologické rešerše.

Minimalisticky se dá říci: narativní teologie je prevencí před opomenutím primátu duchovního života, při zaobírání se „pouhými“ teologickými otázkami. Určitě nelze popřít, že setkání s „teologickou otázkou“ přinese duchovní zkušenost. „Teologická otázka“ se však nesmí mimo tuto „stále pokračující událost Kristova života pro nás“ stát otázkou bez nároku na primát Božího slova před slovem naším, tedy slovem o tomto Slově. Verbální, lidský pojem, je spoluvytvářejícím prvkem až právě v této jediné události.

Plurál narativních teologií spočívá v rozmanitosti typů duchovního života. Narativní teologie si nečiní ambici vnucovat svůj přístup jiným metodologiím, chce však skromně upozornit na obecně pocítované rozdvojení: nositele řeči o Bohu a řeči s Bohem. Událost setkání je darovaná skutečnost Božího sebevyslovení, na které se nezapomíná.⁴

2. CO OZNAČUJE VÝRAZ „MEMORIA“ JAKO PAMĚŤ UDÁLOSTI?

Paměť má své dějiny. Dějinnost myšlení činí a-historický rozumový koncept obsoletním. Dějiny jsou totiž plné ne-rozumových selhání. Tyto „deviace“, chyby, jsou podmínkou pokroku. Rituální rozlišování mezi metodologickými předpisy a popisy historickými nepřivádí k vědecky klidnému sdělení – pokud řeč o životě a řeč života vytvářejí celek. Pojem dějin coby *události utrpení* (jako vyjádření personálního paradoxu), tento pojem dějin převládl nad takovou kritickou teorií, která by byla pouze konstatováním faktu či koncentrací nad objevováním tohoto faktu; takový pojem dějin souvisleji dosvědčuje, že poznání – pouze jako optující

³ Citováno podle O. WILLMANN, *Pythagoreische Erziehungsweisheit*, Freiburg im Breisgau: Herder, 1922, s. 65.

⁴ Srov. K. RAHNER, *Grundkurs des Glaubens*, Freiburg im Breisgau: Herder, 1976, s. 55.

rozum – je iluzorní. „Rozumový prvek“, jelikož má zájem o svobodu vědeckého sdělení, se učí pracovat se zatím nevyjasněnými pojmy a používat věty, pro něž nejsou k dispozici ještě žádná jasná pravidla používání. Uskutečňuje se coby *Memoria passionis*, a to pouze v celistvosti duchovně zakoušeného vztahu: poněvadž vztah v sobě zahrnuje nenahraditelné nároky události oběti na plnost vykoupení. Paměť vždy roste ve vztahu k někomu, s kým jsme tuto událost zakusili.

Již pojem čistě „anamnetického rozumu“ skrývá, z křesťanského pohledu, soteriologickou signaturu. Protest proti teoretickému ustrnutí stavu konzervovaných faktů v duchovních dějinách „člověka“, který je v paměti zastoupen, koresponduje v *Memoria passionis, mortis et resurrectionis Jesu Christi*, se zaslíbením dokonání dějin v plnosti zakoušení Pneumatu, Ducha. Skrze zliterárnění, totiž v důvěře v artikulaci našeho slova (tj. skrze odhalení logu v dějinách jako paměti milovaných [třeba i zesnulých] osob s jejich fakty, a o to více z *memoria* Ježíše Krista) se tato *revelace* (toto odkrytí, tedy zjevení) osoby v dějinách odehrává jako určitá věčně činná paměť Pneumatu.

Spásná skutečnost Ježíše Krista je pak „nebezpečnou vzpomínkou“ pro takové slovo, které píše, ale neupamatovává, tedy pro ono pseudo-slovo, které neodhaluje Pneuma, a přitom by mělo jinak život připomínat. Duchovní život, jako život v Pneumatu, hýbe vírou a zpochybňuje lidskou praxi ne-inkarnovaného teoretismu a z něho vyplývajících struktur. Církev však byla založena při vzbuzení, totiž vyvolání paměti (1 Kor 11,24n.), a to jako místo zpřítomnění této vzpomínky, a nachází své fundamentálně-ekleziologické určení v pojmu „vzpomínajícího a vyprávěcího společenství“: jako *anamnéze*.

Memoria Ježíše Krista poukazuje, coby „anticipátorka“ (zpětné) vzpomínky, na to, co ještě nebylo vyčerpáno ze zaslíbení. Tímto způsobem, tím, že není omezena přítomností ani budoucností, nýbrž že je v jádru kvalifikována jako tvůrčí pohyb Pneumatu, se jeví narativní sebesdělení církve (společenství Logu) jako dějinné a zároveň nad-dějinné, a to až do té míry, jak etabluje komplexní „čas vyprávění“ vyprávěnou přítomnost, a to právě silou minulosti a budoucnosti „vyprávěného“ a „procesu vyprávění“.

Minulost a budoucnost jsou v židovsko-křesťanském vyprávění zpřítomňovány na způsob vzpomínky a naděje. Takováto eschatologická vyprávění nemusejí být, ve své vázanosti na *paměť*, nutně standardní co do ustálených schémat teologických, nýbrž mnohem častěji vyvíjejí jakousi (snad) „vzdorovitost“ či „asymetrii“ vůči fixním strukturám a racionalizovaným idejím; neboť čerpají z živé vzpomínky, paradoxně (inkauzálně) vyvstálé. A jelikož vzpomínka transcenduje čas, nemůže být bez účasti *Pneumatu*.

Vztah narativní teologie k *anamnézi* neslouží v první řadě k tradování *id quod* jako předávání informací, nýbrž je praktickou tradicí ústního podání: přenosem od člověka k člověku, generace ke generaci, v dynamice posloupnosti a obrácení. Integrací motivu posloupnosti, jak se tento *duchovní celek* ohlašuje, se narativní teologie nabízí pro tvorbu toho, co v teologii odhaluje především teologie spirituální. Proto nepřivádí ke konceptům třeba teologie osvobození (ve smyslu J. B. Metz), která vnímá následnost individualistického a staticky úzkého pojetí směrem k imitaci vzpomínky na Krista pouze na úrovni revoltující psyché, která si možná chce stačit bez proměny

v Pneumatu – bez čekání na růst suverenity Pneumatu. Narativní teologii bych naopak chtěl přiřadit k tradici personálně pneumatologické (více předaugustinovské), totiž (jak se dnes říká) k sofiologii těch církevních Otců, kde se idea události osoby v trojičném plánu vyjadřuje dialogickým vyprávěním.

Slovo individuální je tak ošetřeno duchovním rozlišováním toho, co je personální a „teoretické-pro-samou-teorii“. Za kritérium narativního východiska v teologii – oproti izolovanému „sebepotvrzování“ tzv. historické pravdy – lze uvést rehabilitaci osobně sdělené moudrosti v události, která se (ve smyslu teologického personalismu dialogického) nezapomíná, a to jako pojmu narativně zprostředkované duchovní zkušenosti. Ideálem je ústní podání, které předchází všem teoretickým strukturám. Analýzu slova by mělo předcházet zakoušení události, plné kontrastů.

Tak i vzpomínka na „zaslíbení vztahu v Trojici“ zprostředkovává pochopení události vyprávěného. Sám vyprávějící je formován trojiční spiritualitou: není zjednostraněně hájením teoretické ideje pouze pomocí řeči o této ideji, která si chce stačit v sebeidentitě, nýbrž se chce nechat duchovně formovat v Pneumatu, které tuto ideu daruje.

S bolestí se vnímá taková teologie ne-tajemně inkarnovaného „ducha“-pouze-z-naší-strany, jestliže postrádá sdělení k srdci (místu duchovního slyšení), totiž pokud umenšuje vítězství teologie ze strany Ducha naší teoreticky zjednostrahující koncepci, která by si chtěla vystačit v kladení faktografie, bez trpělivého zakoušení kontrastů události.

Na straně druhé: dalekosáhlá tradice katechetického a nábožensko-pedagogického využití vyprávění nesmí zůstat jenom na úrovni laciného *antisystematického afektu*.

Bez pochyb je Písmo svaté jediným vyprávěním v singulárním (tj. pneumatologickém) významu, avšak *Pneuma* zároveň roste v (psychologicky pluralitní) slyšitelnosti *Logu*. Duch totiž vstoupil do konkrétního člověka: a tím i do jeho světa „duševního“. Člověk se k *Logu* může vyjádřit.

3. VZTAH „UDÁLOSTÍ“ A „POROZUMĚNÍ“

Čtenář není ten, kdo si přisvojuje biblické vyprávění, nýbrž vyprávění samo se ho zmocňuje. V tomto nároku na postižení celku lidských zkušeností se prokazuje biblický příběh jako vyprávění jediného Boha v osobě člověka, v jeho přechodu mezi tím, co je „duševní“ a „duchovní“. Proto v linii takové narativní teologie (která se odvolává na K. Rahnera) lze říci, že spekulativně-systematicky, totiž bez nároku na paměť „duchovního života“, se nedá hájit jednota zjeveného slova a slyšeného vyprávění.

Vyprávění zde právě odkazuje na komplexní proces ústního podání, totiž na vázanost na *Pneuma*, které *logos* udržuje v kontinuitě – tradici. Toto ústní podání si posluchači osvojují, neboť právě v osobě člověka se prokazuje coby živé. Funkce, jež určují řád vyprávění, jsou dynamické: transformace tradice v aktu jejího osvojování si ze strany recipientů; zprostředkování mezi biografickým, historickým a kulturním svérázem aktu osvojování si na jedné straně a přeložitelností

křesťanského vyprávění skrze dějiny a směrem mimo regionálně-kulturní hranice na straně druhé.

Zmíněná přeložitelnost má své kořeny v transhistorické platnosti křesťanského zaslíbení. Dynamika křesťanských dějin (vyprávění, události) v neposlední řadě, v relativní pluralitě jejich konkretizací, odkazuje na její synchronní a diachronní interpretační otevřenost. V této otevřenosti (jakési *meta-logiky*) je křesťanské vyprávění vázáno na *Krédo*, které svým způsobem zkráceně představuje zhuštěné vyprávění toho, co chce *Logos* sdělit.

Toto *Krédo* – podobně jako dogma – zastává opravnou a inspirující funkci vzhledem k vyprávění (*Krédo*, jako sebezpříslib komunikujícího Boha,⁵ zasahuje a naplňuje lidské *logos*); zároveň je však samo odkázáno na vyprávění, které je základem pro jeho látku. Pokud se narativní teologie ráda hlásí třeba k apofatické (negativní) teologii východní tradice Otců, a to zvláště s akcentem poetickým, chce – v míře hledání možností – vyjádřit zásadu, že „nevyřčenosti Boha“ musí být podřízeno „pojmenování Boha“.

Systematicky teologický výklad vyprávění je odkázán na problém čas-slovo-osoba, pokud se vyprávění podstatným způsobem představuje jako spor systému a zakoušení hodnot. Puzení k interdisciplinárnímu charakteru řešitelnosti antinomií, čemuž se narativní teologie někdy nemůže vyhnout (a proto je tu a tam vybídnuť, aby zdůvodnila rozhodnutí pracovat s „množstvím traktovaných témat“), by ji nemělo přivádět k fixním metodologickým postupům, uspokojujícím se na úrovni pouhé funkcionální rešerše. Avšak samotná otázka vztahu vyprávění a argumentace (třeba i ve formě *mlčení*) Boha odkazuje už dále než jenom k aparatuře „hledání interdisciplinárních souvislostí“ (případně asociací).

Událost křesťanského vyprávění spatřuji jako přijatou účast na Pneumatu, které se *inkarnuje* do slova člověka. Očista epistemologická, očista poznávajícího teologa, upozorňuje na to, čemu v odvolání se na biblickou tradici říká teologie narativní: *srdce*; takže poznání se neděje bez osobní askeze. Jsme pak pozváni k očišťování nejen našeho označování nepřesnými jmény (kde se může promítnout celá škála osobních karikatur), nýbrž i k očišťování toho, že stále ještě zůstáváme na úrovni pouze systémového označování řeči o Bohu, bez řeči s Bohem. Narativní teologie chce například upozornit (i v souvislosti s tím, že Pneuma není součástí myšlenkového systému), že pravda je vztahová hodnota, ne výsledek jejího pojmenování.

Podmínkou teologické výpovědi je proto objevení nejosobnější události Ježíšova života v našem vlastním životě. Jelikož nehovoří jazyky, nýbrž lidé, narativní teolog nechce událost „slova“ zredukovat pouze na svou metodologii racionálního záměru („jazyk kvůli sobě“), případně na psychologizující koncepci hermeneutiky („jazyk kvůli ideji“), nýbrž se učí vnímat „prostředí Ducha“, kde *slovo z tohoto Celku vyšlo a do Něho se vrací*. Duchovní (nikoli pouze duševní) rozlišování mezi tím, co je „duchovní“ (v *Pneumatu*), a tím, co je „duševní“ (*psýché*), může být pomůckou.

Pojmem „vyprávění události“ se v žádném případě nemyslí jednostranný protiklad vůči racionálnímu, ale to, co vychází ze života osoby. Není nadstavbou

⁵ Parafrázováno podle RAHNER, *Grundkurs des Glaubens*, s. 126.

v idolatrii a technologii pojmů, ale napomáhá k vytváření zkušenosti duchovního života.

Na závěr bych shrnul základní tezi: Znamená-li, že člověk je *pneumatikos* přítomností a činností Ducha, pak se musí všechny teologické pojmy vracet ke svému božsko-lidskému počátku. Tím také námaha v pojmech nachází svou hodnotu. Pascalovo „Bůh Abrahámův, Izákův, Jákobův“,⁶ pak nevylučuje poctivou teologickou reflexi, ale naopak nás přivádí k jediné události: k setkání s tím, kdo již tuto „teologii slova“ žil a nám ji stále vypráví.

A Method of Narrative Theology: “Understanding comes only after an event”

Key words: narrative theology; theological anamnesis; theological event; contemplative method; Frankfurt School of Theology

Abstract: The article is divided into three major parts. The first one deals with the basic definition of what the term “narrative theology” means. The second one is dedicated to the expression “memoria” as the memory of events. The third part concentrates on the relation between “understanding” and the “event”. Narrative theology is based upon its own discipline methodology. Its rules are restricted and take into account the basic paradigm: the “theology of the text” growing from the “theology of the speech”. The discipline of narrative theology was initiated by Johannes Baptist Metz and Harald Weinrich in the year 1973. They developed (with regard to the model of the Frankfurt School of Theology) the basic assertions, so-called *memoria passionis, mortis et resurrectionis Jesu Christi*. It is the event that makes worthy every theological word. Narrative theology does not exist in singularity. Instead, there are various approaches that are strongly divergent. The matter lies in finding the meaningful message in theological works of past generations, especially those of the Fathers of the Church, called commonly at that time the “contemplative method”. The plurality of narrative theologies lies in diversity of spiritual life types.

⁶ Srov. B. PASCAL, *Mémorial*, Gembloux: Duculot, 1971, s. 13.